Originea românei şi a dialectelor sale
(observaţii critice pe marginea unor lucrări recente)

Nicolae SARAMANDU

Key-words: *Romanian language, Romanian dialects, migration theory, Balcanik toponimy, Byzantine historiography*

Complexa problematică privind originea românei şi a dialectelor sale a revenit, în ultimele decenii, în atenţia lingviştilor şi a istoricilor, atât români cât şi străini. S-au reluat, în general, teze mai vechi, în sprijinul cărora autorii au adus, uneori, fapte şi argumente noi.

Puţini s-ar fi aşteptat ca, la mai bine de un secol de la apariţia lucrării lui Robert Roesler, *Romänische Studien* (Leipzig, 1871), teoria migraţionistă să fie reluată sub forma atât de categorică în care apare în cartea lui Gottfried Schramm (profesor la Universitatea din Freiburg), *Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im 1. Jahrtausend n. Chr.* (Stuttgart, 1981)[1] şi în studiul de sinteză al aceluiaşi autor, *Frühe Schicksale der Rumänen. Acht Thesen zur Lokalisierung der lateinischen Kontinuität in Südosteuropa*[2], publicat în trei numere din revista „Zeitschrift für Balkanologie" (1984-1987). Neoroeslerian convins, G. Schramm subliniază „meritul" profesorului din Graz, R. Roesler, care, „fără niciun fel de substrat politic", ar fi adus, după părerea autorului, „cele mai importante argumente, valabile şi astăzi, împotriva permanenţei romane în România" (Schramm 1984: 227).

În lucrările menţionate mai sus G. Schramm aduce pentru prima dată în discuţie prezenţa unei populaţii romanizate urbane, de la care slavii au preluat numele a şase oraşe din Macedonia: *Devol, Florina, Kastoria, Veria, Salonic şi Serres*, probabil şi *Bitola* şi, de asemenea, *Lăsun* (în Tesalia). Această populaţie urbană provenea din nord, din zona Dunăre-Sava, şi s-a deplasat cu 400-500 km spre sud pe la anul 600, la venirea slavilor.

Dată fiind noutatea acestor consideraţii referitoare la romanitatea sud-dunăreană, redăm în traducere paragraful în cauză: „Când slavii s-au stabilit în

[1] În traducere: 'Cuceritori şi localnici. Împrumuturile toponimice ca martori ai istoriei Europei de sud-est în primul mileniu d. Hr.'.

[2] În traducere: 'Destinele românilor în perioada de început. Opt teze privind localizarea continuităţii latine în Europa de sud-est'. Ulterior autorul a reluat argumentele într-o altă lucrare: *Ein Damm bricht. Die römische Donaugrenze und die Invasionen des 5-7. Jahrhunderts im Lichte von Namen und Wörtern*, München, 1997 (în traducere: 'Un dig se prăbuşeşte. Graniţa dunăreană romană şi invaziile din secolele al V-lea – al VII-lea în lumina numelor şi a cuvintelor').

BDD-A873 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28 UTC)

teritoriul din jurul paralelei 41, ei au găsit, în ţinutul situat între sudul Albaniei de azi şi cursul inferior al râului Strymon, şase oraşe în care – pe baza aspectului sonor cu care numele acestor oraşe au pătruns în slavă – latinii reprezentau elementul etnic cel mai puternic. Aceste şase oraşe sunt Devol, Florina, Kastoria, Veria, Salonic şi Serres. Constatarea e valabilă, probabil şi pentru Bitola, dar indiciile filologice nu sunt, în cazul acesta, la fel de clare. În ţinutul menţionat slavii au întâlnit numai în Ohrid un mediu orăşenesc cu o majoritate relativă, vorbitoare de limbă barbară. O prezenţă la fel de timpurie a romanilor – aşa cum se constată, în mod imperios, în marea majoritate a oraşelor Macedoniei – se atestă şi pentru Elassona, dată fiind vechea formă evident aromânească, *Lăsun*. E vorba de o prelungire în Tesalia a lanţului de oraşe macedo-romane. Populaţia romanică nu pare să fi fost predominantă în lanţul de oraşe din Macedonia înainte de venirea slavilor, în secolul al VII-lea. Căci până la anul 600 d. Hr., adică până când stăpânirea romană în sud-estul Europei a fost stabilă, dominante erau – la sud de Skupi (Skopje) şi la nord de Tesalia – vechile limbi barbare ale autohtonilor. [...] Faptul că romanii au devenit preponderenţi în oraşele Macedoniei se datorează prăbuşirii graniţei romane în nord, de-a lungul Savei şi Dunării de Jos. Curând, după anul 600, grupuri considerabile de populaţie urbană vorbitoare de limbă latină din oraşele situate aici au fost împinse cu 400-500 km spre sud" (Schramm 1986: 104).

În sprijinul acestor afirmaţii G. Schramm aduce două izvoare istorice: *Miracula Sancti Demetrii*, scriere hagiografică anonimă de la sfârşitul secolului al VII-lea, şi lucrarea scriitorului bizantin Kekaumenos, *Strategikon*, redactată în greceşte între anii 1075 şi 1078[3]. Din prima sursă istoricul german preia numai o parte din informaţii, pe care le prezintă astfel: „Ştim din *Miracula Sancti Demetrii*, că în secolul al VII-lea fugari din oraşele din nord, precum Naissus [= Niş] şi Serdica [= Sofia], s-au refugiat în Salonic"[4]. Nu rezultă din pasajul rezumat de G. Schramm că ar fi vorba de „grupuri considerabile" (germ. *erhebliche Teile*) de orăşeni, ci de fugari din Naissus şi Serdica, nu şi din alte oraşe, cum lasă să se înţeleagă istoricul german. Dintre aceste două oraşe, numai Naissus se află în apropierea Dunării, Serdica (Sofia actuală) fiind în inima Balcanilor, la sud de lanţul munţilor Balcani. Aşa încât „oraşele" din scenariul conceput de G. Schramm se rezumă la unul singur: Naissus. Istoricul german omite, însă, să ne spună că în aceeaşi sursă documentară, *Miracula Sancti Demetrii*, se relatează şi despre deplasări de populaţie în sens invers, din sud în nord: slavii şi avarii au deportat în zona oraşului Sirmium [astăzi, Mitrovica], situat pe Dunăre, prizonieri din diverse provincii, inclusiv din ţinuturi situate în Iliria, Dardania, în zona munţilor Rodopi şi în Tracia, până la Constantinopol[5]. Cea mai corectă interpretare a pasajelor din

[3] Despre Kekaumenos şi relatările sale referitoare la vlahi, cf. Saramandu 1997 şi Saramandu 2004: 20–23.

[4] Redăm integral pasajul la care se referă istoricul german: „Tesalonicienii [= locuitorii oraşului Salonic] înţeleseră că vor fi supuşi unui asediu pentru care nu erau pregătiţi. Ei încercaseră să se încurajeze unii pe alţii, dar temerile lor au fost sporite de faptul că orăşeni din Naissus şi Serdica, refugiaţi printre ei, le preziceau că cu o singură piatră aruncată din maşinile lor, <avarii> vor distruge zidul <oraşului>" (Românii 1997: 102, cu precizarea, în notă: „Refugiul populaţiei romanice din cele două metropole dunărene are loc în urma cuceririi lor de către avari spre [anul] 614").

[5] Iată pasajul din *Miracula Sancti Demetrii*: „Am relatat mai sus despre sclavini... şi avari, cum au pustiit Illyricum, aproape cu totul, adică provinciile celor două Panonii, celor două Dacii, ale Dardaniei, Misiei, Praevalitaniei, Rodopilor, ca şi Tracia şi regiunea [...] dinspre Bizanţ <Constantinopol>:

BDD-A873 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28 UTC)

Miracula Sancti Demetrii o găsim la G.I. Brătianu: istoricul român a sesizat faptul că este vorba de o „dublă migraţiune" şi că acest „du-te-vino al captivilor şi al emigranţilor de pe un mal pe altul al Dunării nu încetase, în pofida invaziei slave şi – fără îndoială – tocmai din cauza ei" (Brătianu 1937: 55).

Cât priveşte pasajul din scrierea lui Kekaumenos, referitor la o pretinsă „coborâre" a vlahilor în Elada în secolul al X-lea sau într-o perioadă imediat anterioară, am prezentat interpretarea corectă într-un articol publicat în 1997 (pe baza contribuţiilor istoricilor Neagu Djuvara şi A.B. Černjak), din care redăm încheierea: „Din cele de mai sus rezultă că în *Strategikon* Kekaumenos se referă la o pretinsă răspândire a vlahilor în Elada după înfrângerea lui Decebal de către Traian în războaiele dacice. La această concluzie au ajuns, recent, în mod independent, pe baza analizei de text, istoricii Neagu Djuvara şi A.B. Černjak. Prin urmare, pasajul din textul scriitorului bizantin Kekaumenos referitor la prezenţa vlahilor în Elada în secolul al X-lea nu reprezintă o mărturie a «coborârii» aromânilor din nordul în sudul Peninsulei Balcanice în secolul al X-lea sau într-o perioadă imediat anterioară" (Saramandu 1997: 416)[6].

Revenind la toponimele pe care slavii le-ar fi preluat – după opinia lui G. Schramm – de la populaţia romanizată din sudul Dunării (vezi *supra*), considerăm că schimbările fonetice (cf. Schramm 1986: 106-107) pe care istoricul german, nespecialist în materie, îşi întemeiază afirmaţia, nu rezistă analizei lingvistice. O chestiune atât de însemnată nu putea să scape atenţiei romaniştilor şi specialiştilor în toponimia balcanică[7].

Un alt element important, în concepţia lui G. Schramm, este constituirea – alături de populaţia romanizată orăşenească din sudul Peninsulei Balcanice – a ceea ce istoricul german numeşte *Romania păstorească balcanică* (germ. *balkanische Hirtenromania*): „O dominantă păstorească atât de evidentă – care s-a păstrat până astăzi la aromânii neorăşeni şi pe care o putem deduce la dacoromâni pentru o epocă anterioară – nu se constată la niciun alt popor balcanic. Avem aici – alături de importanta componentă orăşenească la aromâni – al doilea element etnografic implicat în problema continuităţii romanităţii orientale" (Schramm 1986: 109). Dat fiind caracterul unitar al limbii – „toţi românii, fie ei în nordul sau în sudul Dunării, vorbesc dialecte ale aceleiaşi limbi romanice" –, rezultă că *Romaniile păstoreşti* atestate istoric ar proveni dintr-o singură sursă („rădăcină"): „die historisch faßbaren Hirtenromanien sind aus einer einzigen Wurzel hervogegangen" (Schramm 1986: 109). Pentru localizarea acestei surse, G. Schramm aduce în discuţie concordanţele dintre română şi albaneză şi ajunge la fixarea unui spaţiu sud-dunărean foarte limitat. Dacă R. Roesler admitea un larg spaţiu romanizat în Peninsula Balcanică – Tesalia, Macedonia, (Iliria, Moesia şi Sciţia) (Roesler 1871: 136, 145) – unde s-ar fi format limba şi poporul român, spaţiu restrâns drastic ulterior de G. Weigand la triunghiul Sofia-Niş-Skupje[8], G. Schramm îl reduce şi mai mult, limitându-l la

---

întreaga populaţie a fost deportată de chagan [= căpetenie avară] în regiunea vecină Panoniei, pe Dunăre, a cărei metropolă era odinioară Sirmium, unde <prizonierii> au fost instalaţi ca supuşi ai săi" (Românii 1997: 102, cu precizarea, în notă: „evenimentul are loc probabil în [anul] 619").

[6] Cf. şi Saramandu 2004: 22, 62, 120-121.

[7] Chiar Johannes Kramer, adept al teoriei migraţioniste, consideră că G. Schramm a ajuns la rezultatele cercetărilor sale „pe căi neortodoxe, cel puţin din perspectivă romanică" (Kramer 1999-2000: 142).

[8] Cf. recent, în acest sens, Poghirc 1989: 38.

BDD-A873 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28 UTC)

regiunea muntoasă din jurul oraşului Ştip (anticul Astibos), străbătută de râul Bregalnița, afluent al Vardarului (Schramm 1986: 110, 118) (zona în cauză se găseşte în estul actualei Republici Macedonia). Plecând din acest ținut foarte restrâns, păstorii s-au răspândit, prin *transhumanță*, în toate direcțiile, ocupând teritoriile din sudul şi din nordul Dunării unde îi găsim astăzi pe români. În nordul Dunării românii ar fi ajuns venind din Bulgaria, stabilindu-se mai întâi în Muntenia, începând cu secolul al X-lea: „Limba română a fost transplantată în România de imigranți veniți din Bulgaria. [...] Pentru Muntenia [...] ne putem gândi la un val imigrat deja în secolul al X-lea" (Schramm 1987: 87). În Transilvania românii ar fi ajuns nu numai după unguri, ci şi după germani, stabilindu-se aici, prin trecerea Carpaților, începând cu a doua jumătate a secolului al XII-lea[9].

După cum a rezultat din expunerea de mai sus, G. Schramm a pornit în lucrările sale de la două constatări cunoscute – asemănările dintre dialectele româneşti şi concordanțele lingvistice româno-albaneze –, care ar impune, după părerea autorului, fixarea în sudul Dunării a teritoriului de formare a limbii române. Din păcate, istoricul german nu a luat în considerație argumentele aduse anterior de către învățați români şi străini împotriva acestei interpretări. S-a arătat, astfel, că asemănările dintre dialecte nu se opun admiterii unui larg spațiu romanizat în nordul şi în sudul Dunării, „din Carpați până în Pind" (Capidan 1942: 143)[10], Transilvania fiind o „vatră lingvistică a românismului nord-dunărean" (cf. Petrovici 1941). La fel, concordanțele dintre română şi albaneză nu presupun un spațiu restrâns de conviețuire, în trecut, a vorbitorilor celor două limbi; concordanțele în cauză se explică în mod satisfăcător printr-o moştenire comună, ca elemente de substrat în română, albaneza fiind continuatoarea directă a limbii autohtone (cf. Brâncuş 1983).

Într-un amplu articol, intitulat *Sprachwissenschaft und Politik. Die Theorie der Kontinuität des Rumänischen und der balkanische Ethno-Nationalismus im 20. Jh.*[11] (publicat în revista „Balkan-Archiv. Neue Folge", nr. 24–25, 1999-2000, p. 103-163), Johannes Kramer încearcă, la rândul său, să aducă argumente contra continuității nord-dunărene a românilor. Printre altele, autorul ia în discuție 17 termeni creştini de origine latină[12] (*boteza*, *creştin*, *cruce*, *dumnezeu*, *păcat* etc.), atestați în texte din secolele al II-lea – al IV-lea d. Hr., care ar fi fost aduşi în nordul Dunării de populația creştinată în sudul Dunării, ceea ce ar fi un argument contra continuității romanității nord-dunărene. Chestiunea nu este nouă; ea a fost evocată în trecut, la noi, pentru prima dată, de V. Pârvan (v. Pârvan 1911). Faptul că creştinismul şi terminologia creştină de bază, de origine latină, au apărut mai întâi în sudul Dunării nu exclude existența unei populații romanizate în nordul Dunării, unde creştinismul şi termenii creştini puteau pătrunde ulterior. Creştinismul s-a răspândit pretutindeni prin misionarism, nu prin deplasări de populație creştinată[13].

[9] „Începutul migrației româneşti [spre Transilvania] trebuie să-l plasăm în a doua jumătate a secolului al XII-lea" (Schramm 1987: 92).

[10] Cf. şi Puşcariu 1940: 253.

[11] În traducere: 'Lingvistică şi politică. Teoria continuității românei şi etno-naționalismul balcanic în secolul 20'.

[12] Dintre aceştia, 15 se regăsesc în cel puțin unul din dialectele româneşti sud-dunărene.

[13] Cf., în acest sens, Stoicescu 1980: 149.

BDD-A873 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28 UTC)

Ajungem, astfel, la cea mai recentă contribuţie, dintr-o lucrare de sinteză datorată lui Helmut Lüdtke, *Der Ursprung der romanischen Sprachen. Eine Geschichte der sprachlichen Kommunikation*[14], apărută la Kiel, în 2005. Romanistul german nu aduce elemente noi, dar sprijină teze anterioare contra continuităţii, precum cele întemeiate pe existenţa unui fond lexical comun românei şi albanezei (elemente autohtone, dar şi cuvinte de origine latină, inclusiv terminologia creştină de bază) şi pe rolul central atribuit mişcărilor neîncetate (atestate până în secolul al XX-lea) ale păstorilor transhumanţi romanizaţi, care, pornind din „presupusa lor patrie situată în sudul şi sud-vestul Dunării de Jos s-au răspândit în toate direcţiile: spre nord, până în Istria, spre sud până în Epir, spre vest până în Alpii dinarici (unde au fost asimilaţi de către slavi), spre est şi nord-est – trecând Dunărea – până în România”[15].

Nu am relevat, în expunerea de faţă, toate aspectele abordate de cei trei autori germani, reţinând doar unele elemente mai noi, ca şi anumite fapte suplimentare aduse în sprijinul tezei migraţioniste. În ceea ce priveşte argumentul toponimic, ne-am limitat la relevarea elementelor, mai puţin cunoscute, din contribuţiile istoricului G. Schramm: originea română a unor nume slave de oraşe din sudul Dunării. Cât priveşte toponimele româneşti din nordul Dunării, care atestă continuitatea populaţiei romanizate, este de regretat faptul că autorul nu a luat în consideraţie contribuţiile istoricilor şi lingviştilor români. Observaţia este, de altfel, valabilă pentru contribuţiile româneşti, în general, care nu sunt valorificate în măsura cuvenită sau sunt ignorate. Ea este valabilă şi pentru contribuţiile acelor autori străini – istorici şi lingvişti –, care au susţinut continuitatea romanităţii nord-dunărene, pronunţându-se împotriva teoriilor migraţioniste[16]. În aceste împrejurări, ne exprimăm rezerva cu privire, de exemplu, la opinia recenzentului István Schütz, cum că, în direcţia inaugurată de R. Roesler, „monografia lui G. Schramm marchează un foarte important pas înainte în cercetările referitoare la etnogeneza românilor” (Schülz 1992: 429). Subscriem, în schimb, la constatarea cu care Rudolf Windisch îşi încheia articolul prilejuit de trecerea unui veac de la apariţia lucrării lui R. Roesler: „În esenţă considerăm că teza roesleriană – mai ales în forma dogmatică, neconciliantă, reprezentată de însuşi Roesler – nu mai poate fi susţinută” (Windisch 1981: 415)[17].

Bibliografie

Brătianu 1937: G.I. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucureşti, Imprimeriile Statului.

Brâncuş 1983: Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

[14] În traducere: ‘Originea limbilor romanice. O istorie a comunicării lingvistice’.

[15] Lüdtke 2005: 431. Acelaşi „scenariu”, în terminologia autorului, se aplică atât românilor cât şi albanezilor: „ambele limbi trebuie să-şi aibă originea într-un ţinut intermediar – astăzi slavizat –, unde ele nu mai există, vorbitorii lor deplasându-se cândva spre Albania, respectiv România, impunând acolo limbile lor” (Lüdtke 2005: 419).

[16] O prezentare de sinteză, pentru perioada anterioară apariţiei lucrărilor în discuţie, găsim la Stoicescu 1980.

[17] Cf. şi Saramandu 2008.

BDD-A873 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28 UTC)

Capidan 1942: Theodor Capidan, *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă*, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II".
Kramer 1999-2000: Johannes Kramer, *Sprachwissenschaft und Politik. Die Theorie der Kontinuität des Rumänischen und der balkanische Ethno-Nationalismus im 20. Jh.*, în „Balkan-archiv. Neue Folge", XXIV-XXV, p. 103–163.
Lüdtke 2005: Helmut Lüdtke, *Der Ursprung der romanischen Sprachen. Eine Geschichte der sprachlichen Kommunikation*, Kiel, Westensee Verlag.
Pârvan 1911: Vasile Pârvan, *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului dacoromân*, Bucureşti, Socec & Comp.
Petrovici 1941: Emil Petrovici, *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*, în „Transilvania", 72, nr. 2, p. 102–106.
Poghirc 1989: Cicerone Poghirc, *Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans. Survivances et évolution*, în vol. *Les Aroumains*, Paris, Publications Langues'O, p. 9–44.
Puşcariu 1940: Sextil Puşcariu, *Limba română*, I. *Privire generală*, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II".
Roesler 1871: Robert Roesler, *Romänische Studien*. *Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens*, Leipzig, Duncker & Humblot.
Românii 1997: *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, Bucureşti, Arhivele naţionale ale României.
Saramandu 1997: Nicolae Saramandu, *Despre coborârea aromânilor în sudul Peninsulei Balcanice. „Mărturia" lui Kekaumenos*, în SCL, XLVIII, 1997, nr. 1–4, p. 407–417.
Saramandu 2004: Nicolae Saramandu, *Romanitatea răsăriteană*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Saramandu 2005: Nicolae Saramandu, *Originea dialectelor româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Saramandu 2008: Nicolae Saramandu, *Atestări istorice ale continuităţii (secolele IV - VII)*, în SCL, LIX, 2008, nr. 1, p. 219–227.
Schramm 1984, 1986, 1987: Gottfried Schramm, *Frühe Schicksale der Rumänen. Acht Thesen zur Lokalisierung der lateinischen Kontinuität in Südosteuropa*, în „Zeitschrift für Balkanologie", XX, 1984, p. 223–241 (1. Teil); XXII, 1986, nr. 1, p. 104–125 (2. Teil); XXIII, 1987, nr. 1, p. 78–94 (3. und letzter Teil).
Schütz 1992: István Schütz, *Les huit thèses de Gottfried Schramm et l'ethnogénèse roumaine*, în „Travaux de linguistique et de philologie", XXX, 1992, p. 417–430.
Stoicescu 1980: Nicolae Stoicescu, *Continuitatea românilor*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Windisch 1981: Rudolf Windisch, *Teza lui Robert Roesler – o sută de ani mai târziu*, în *Logos Semantikos. Studia in honorem Eugenio Coseriu*, vol. I, Madrid/Berlin, Gredos/Walter de Gruyter, p. 405–415.

L'origine du roumain et de ses dialectes
(remarques critiques sur quelques récents ouvrages)

Dans le présent article, l'auteur met en question les arguments des quelques romanistes allemands qui nient la continuité d'une présence latinophone au nord du Danube après l'invasion slave du VIIe siècle, tout en continuant la thèse de leur prédéceseur, Robert Roesler. En s'appuyant aussi sur des arguments historiques, que linguistiques, l'auteur montre les points faibles des argumentations en cause, en essayent en même temps de valorifier les contributions des scientifiques roumains dans le domaine.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", Bucureşti
România

BDD-A873 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:28 UTC)